

BİR JÖNTÜRK OLARAK ALİ SUAVİ VE SOSYO-EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Mehmet GÖK

Dr. Konya Bölge İdare Mahkemesi Üyesi, drmgok070637@mynet.com

BİR JÖNTÜRK OLARAK ALİ SUAVİ VE SOSYO-EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

ÖZET

Ali Suavi, çok kısa sayılabilecek hayatına bir çok ilki sığdıran bazı düşünörlere göre ihtilalci, bazılarına göre partizan, bazılarına göre ise ele avuca sığmaz bir aktivisttir. Çok genç yaşta hacca giden, giderken yolda aldığı hadis kitabını ezberleyen, öyle ki tekrar niteliğindeki hadisleri ayıracak kadar bu konuya vakıf olan, girdiği sınavda başarılı olarak hocalığa başlayan, zaman içersinde Mahkeme kadılığı, İstanbul'un en önemli camilerinde üst düzey paşaları dahi kendisine çekecek etkili bir hatip ve Ermeni bir vatandaşımızın çıkardığı gazetede yazdığı yazılarından sonra Kastamonu sürgünü.

Sürgün döneminde Mısırlı Mustafa İzzet Paşanın dikkatini çekerek İtalya üzerinden Fransa'ya karşı Avrupa'da yaşadığı yaklaşık on yıllık zaman içersinde Londra ve Paris'te çıkardığı gazetelerde yazdığı yazılarıyla hemen hemen her konuda fikir ürettiğini görüyoruz. Mensubu olduğu Jöntürk'lerden dini temelli görüşleri ve yaşam biçimi bakımından ayrılır. Öyle ki İngiliz Marry isimli kadınla evlenerek de onlardan ayrılır. Bazı düşünörlere tarafından İngiliz ajanı olduğu söylenir.

Ali Suavi, hemen hemen bütün sosyo-ekonomik konularda fikir üretmiştir. Türkçenin kullanımı, Türkçe ibadet, Türkçe vaaz, dış politika, ticaret ve sanat, muhasebe, eğitim ve eğitim konuları, faiz, devlet yönetimi vb. güncel konularla ilgili olarak sonucunu düşünmeden fikir ürettiğini ve çözüm yolları geliştirdiğini görüyoruz.

Bu çalışma ile onun eğitimi, yaşadığı çevre, yurtdışı mücadelesi ve önemli gördüğümüz bazı sosyo ekonomik görüşlerine yer vermeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: ailesi, yetiştirme tarzı, mücadelesi, fikirleri, yurt dışı yaşamı, ihtilal ve Jön Türkler

ALİ SUAVİ AS A YOUNG TURK AND HIS SOCIO-ECONOMIC VIEWS

SUMMARY

Ali Suavi, a revolutionist to some, a partisan to some, or an uncontrollable activist to others, fits many firsts in his short life. He became a pilgrim at a very young age, memorized the book of Hadith he received on his way to pilgrimage, so much so that he was capable of separating the hadith that were repeated, started working as a preacher after succeeding in the exam he had taken. Over time, he assumed the role of court judge and became an influential orator, attracting even high-ranking pashas in Istanbul's most important mosques. He was exiled to Kastamonu due to his articles published in a newspaper owned by a Turkish citizen of Armenian descent.

During his exile, he escaped to France via Italy with the help of Mustafa Izzet Pasha of Egypt. During his nearly 10 years living in Europe, he produced ideas on almost every subject through his articles in newspapers published in London and Paris. He is separated from The Young Turks, of whom he is a member, in terms of his religious views and lifestyle. So much so that he breaks up with them by marrying an English woman named Marry. He is said by some thinkers to be a British agent.

Ali Suavi produced ideas on almost all socio-economic issues. It is seen that he, without thinking about their consequences, produced ideas and developed solutions in relation to such current issues as the use of Turkish language, worship in Turkish, preaching in Turkish, foreign policy, trade and art, accounting, education and training topics and methods, interest, state administration, and so on.

This study provides insight into Ali Suavi's education, the environment in which he lived, his struggle abroad and some of his important socio-economic views.

Keywords: Family, Upbringing Style, Struggle, Idea, Life Abroad, Revolution, Young Turks and Newspaper

GİRİŞ

Değişen dünyanın olaysız kaldığı bir gün neredeyse yoktur.“...Feleğin çarkı tek düze dönmüyor. Dönüşünde zaman zaman takılmalar oluyor. Karışıklıkların en çok etkilendiği ve etkilediği, kol gezdiği alan siyasettir. Doğanın zorlaması insanları ilerlemeye, yükselmeye ve bunun için de sürekli bir harekete yöneltmiştir. Uygarlıkla aydınlığa kavuşan düşün insanı, sınırlı çevresini yarıp daha ilerisine atlamaya isteklidir. İnsanlık tarihi, doğuştan gelen bu isteğin bir çok örneklerinin görgü tanığıdır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı topluluğunda da bu tür davranışlara tanık olmuştur. Kuleli olayı denen ve bir cemiyetin sayıları az bireyleri tarafından girişilen şey, Sultan Abdülmecit’in yalnız kişiliğine değgin olup, tüm devleti kapsayan bir iyileştirme düşüncesine dayanmıyordu. Bu nedenle hiçbir etkili sonucu olmadı”(Şeref, 1980:133).

1865 yılının yaz aylarında boğazın arka taraflarında Belgrat ormanı olarak adlandırılan vadide bir piknik organizasyonu yapıldı. Bu toplantıya katılan toplam altı genç, Osmanlı Devleti tarafından sürdürülen, ancak kendilerince felaket olarak nitelenen politikalara karşı harekete geçmeye karar vermişlerdir(Mardin, 2017:17-18).

“Yeni Osmanlılar’ın, yeni deyimi ile “Genç Türkiye”nin amacı, Ali paşanın ağır ve ezici politikasına son vererek devlete bir özgürlük yönetimi getirmektir. Bunun için önce Ali Paşa’yı düşürmek, sonra yeni yöntemi destekleyici, özgürlükçü yönetimi sağlayıcı bir topluluk kurmak, onun yerine geçirmek gerekiyordu. Programlarında gerekirse Ali Paşayı ortadan kaldırmak da vardı. Cemiyet durumuna gelen bu gençler, ara sıra toplanarak düşünce alış-verişinde bulunuyorlardı. Bir gün yapacakları işleri kararlaştırmak, yeni bir hükümeti oluşturacak kişileri saptamak için Ayasofya camiinde toplanmışlar, yaptıkları konuşmalar sonunda salt çoğunluğu sağlayarak kesin bir karara varamamışlardı”(Şeref, 1980:133).

“Bu genç ihtilalcileri birleştiren şey, Avrupa medeniyeti hakkındaki umumi bir bilgi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılıp parçalanması hususundaki ortak erdişe idi....”(Mardin, 2017:18).

Belgrat ormanlarında yapılan bu toplantıya katılanların hemen hemen hepsi daha önce Bab-ı Ali Tercüme Odası’nda çalışmış kişilerdi. Bu nedenle devletin dış ilişkilerinin nasıl yürütüldüğünü ve Avrupa siyasal sistemlerini de tanıma fırsatı bulmuşlardır(Mardin, 2017:19). Piknikçiler grubunun lideri eğitimini Paris’te yapmış, halkın temsili ve meşrutiyet konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olan Mehmet Beydir. Mehmet Beyden sonraki ikinci kişi Namık Kemal, Ayetullah Bey, Refik Bey gibi isimlerde bu gruba katılanlar arasındadır.

Pikniğin yapıldığı gün İttifak-ı Hümayun adıyla anılacak olan bir cemiyetin, teşkilatı hakkında iki tane kitap getirmiştir(Mardin, 2017:29).

“...1867 başlarında başkentte gittikçe artan bir kargaşa sürerken, iddiacı şahsiyeti ile Prens Mustafa Fazıl Paşa devam etmekte olan çeşitli protestolara güç vermeye başlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa, on dokuzuncu yüzyılın başında, imparatorluğa bağlı Mısır vilayetinde fiilen bağımsız bir hükümdar haline gelmiş olan asi vali Mehmet Ali Paşa’nın torunu idi. Fazıl Paşa’nın hayatı Bab-ı Ali’de geçmiştir...”(Mardin, 2017:37; Maksudoğlu, 2018:419).

Mustafa Fazıl Paşa Mısırdaki Hidivlik makamına getirilmeyeceğini anladıktan ve bu hakkından vazgeçtikten sonra Paris’e giderek oraya yerleşmiştir.Burada Mısırdaki emlaklarından kazandığı milyonlarla krallar gibi yaşamıştır. Bu süreçte Avrupa’da yapmak istedikleriyle ilgili kendisine lazım olan kişileri de maaş ve çeşitli ekonomik garantiler vererek Avrupa’ya davet etmeye başlamıştır.

Ayasofya toplantısını öğrenen polis sıkı takip ve araştırmalara başlamıştır. Hatta bir gece Sağır Ahmet Paşa’nın yalısını çok detaylı bir şekilde aramışlardır. Yapılan bu aramadan bir gün önce Mehmet Bey yalıya gelerek yanına biraz eşya ile birlikte annesinin tüm parası ile iki elmas iğnesini alarak Avrupa’ya kaçmayı başarmıştır(Şeref, 1980:134).

Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtarmak amacıyla ilan edildiği bilinen Tanzimat ve Islahat Fermanının da beklenen neticeyi vermemesi üzerine bir kısım Osmanlı aydını ve yöneticileri yeni tedbir ve çözüm arayışına girmişlerdir(Kocabaş, 1991:17).

“Avrupa’daki hürriyet rüzgarından esinlenen bazı Osmanlı aydınları, Yeni Osmanlılar adlı gizli bir cemiyet kurmuşlardı....Carbonari esasına göre örgütlenen bu cemiyette Ziya, (Namık) Kemal,

Ali Suavi, gazeteci Ağah Efendi, Şinasi vardı. Jean Pietri Korsikalı, bu cemiyet üyelerinin birbirleriyle tanışmalarında büyük rol oynadı. Jean Pierre, Sukkakini adıyla anılan, aslen İtalyan birini Yeni Osmanlılar'la tanıştırdı. Sukkakini, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın gizli siyasi ve ticari işlerini idare etmekteydi..."(Maksudoğlu, 2018:419).

Çözüm için getirilmesi düşünülen meşrutiyetin ilanı konusunda dönemin etkin paşalarından Mithat Paşa İngiliz sefiri ile işbirliğine gitmişti. Mithat Paşayı İngilizlere meylettiren sebepler, İngiltere'nin meşrutiyet devleti olması, Türkiye'yi Rusya'ya karşı desteklemesi, meşrutî rejimin bir halk hareketi ile getirilemeyecek olması nedeniyle Sultan üzerinde İngiliz baskısını kullanmak isteme düşüncesinden kaynaklanıyordu(Kocabaş, 1991:18-19).

Bu kapsamda İstanbul'a Padişahla görüşmek için gelen TeodorHerzl' de padişaha karşı Jön Türklerle işbirliği yapmaya karar verir. "...Halen bir tek plan aklıma geliyor. Sultan'a karşı bir kampanya açmalı, bu iş için de sürgün edilmiş prensler ve Jön Türkler'le temas kurmalı" diye karar vermiştir(Kocabaş, 1991:103).

Yeni Osmanlılar, siyasi fikirlerini açıkladıkları yazılarında genellikle İslami siyaset teorisine kullanılan adalet, icma-i ümmet, bi'at vb. kelimeleri kullanmışlardır(Mardin, 2017:95).

Ali Suavi, yaşamı, kişiliği, yaşadığı dönemdeki etkinliği ve Jön Türkler içindeki çalışmaları ve kısa sayılabilecek ömründe yaptığı ve yazdıkları nedeniyle bilimsel alanda son derece önemli akademik çalışmalara konu edilmiştir. Bu kapsamda Şerif Mardin, Hüseyin Çelik, Mitat Cemal Kuntay, Süleyman Kocabaş gibi yazar, tarihçi ve bilim adamlarının gündeminde yer almış ve almaya devam etmektedir.

1-YAŞADIĞI DÖNEM

Ali Süavi, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerilemenin bütün hızıyla devam ettiği 1839 yılında, bir başka ifade ile Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 yılında doğmuştur(Çelik, 1994:15). Bu yıllar aynı zamanda Paris elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Sefaretname isimli eseri ile de belirttiği gibi Avrupa devletleri karşısında kesin olarak geri kaldığının da fark edildiği yıllardır(Çelik, 1994:15).

Bu dönemde açılan batı tarzı okulların batılılaşma ve batıya yakınlaşma konusunda oldukça önemli bir etkisinin olduğu inkar edilemez. Ancak, batı tipi okullarda, özellikle Mekteb-i Tıbbiyede batılı hocalar tarafından batı dillerinde verilen derslere karşı bir kısım aydınların ve kamuoyunun tepkisini uyandırdığı da bir gerçektir.

Sultan Mahmud'un 1839 yılında vefatı, Osmanlı ordusunun Mısır ordusu karşısında üst üste iki kez mağlup olması, dışarıya karşı Osmanlı Devletini zor duruma düşürmekteydi.

"Tanzimat Fermanı, ferman metninin sınırları ile kalmamış, bir dönemin, bir zihniyetin de adı olmuştur. Bundan sonra bazı olumlu gelişmeler olmakla beraber uygulamalar Batıyı taklide yönelik olmuş ve hayatın her safhasında Batı'dan gelen unsurlar kendisini hissettirmiştir.

Tanzimattan sonra Batı tesirinin çok açık görüldüğü alanlardan biri de hukuk alanıdır. 1840 yılında Müslim ve gayr-i müslimlerin yargılandıkları mahkemelerin birleştirilmeleri yoluna gidilmiş, gayr-i müslimlerin mahkemelerde şahitliği kabul edilmiştir. 1844 yılında mürtetlere(İslam dininden dönenlere) şer'an uygulanması gereken ölüm cezası kaldırılmıştır. Dönmelerin kendi eski dinlerine dönme serbestisi getirilmiştir"(Çelik, 1994:17).

Islahat Fermanı gayr-i Müslimler ile Osmanlı teb'ası arasında suni bir eşitlik getirmiş olup, bu durum sonucunda da milliyetçilik akımı içten içe yayılmaya başlamıştır.

Tanzimattan sonra ortaya yeni bir sosyal ve idari kategori olarak bürokratlar çıkmış ve bunlarla ulemanın, halkın ve aydınların arasında zamanla mesafeler oluşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu bürokratik sınıf memuriyeti halka hizmet kapısı olmaktan ziyade bir imtiyaz haline getirmiştir(Çelik, 1994:20).

2-HAYATI VE EĞİTİM DURUMU

Ali Suavi, 8 Aralık 1939 – Hicri 1255 – tarihinde İstanbul’un Cerrahpaşa semtinde Ramazan Bayramında doğmuştur(Çelik, 1994:41). Ailesi aslen Çankırı İli, Çerkeş İlçesine bağlı Viranşehir Nahiyesine bağlı bir köyden gelerek yerleşen Cepkenoğlu ailesine mensuptur(Çelik, 1994:41).Dr.Abdullah Cevdet ise Ali Suavi’nin Kastamonulu olduğunu söyler. Bu ifade de doğrudur. Çünkü Çerkeş daha önce Kastamonu’ya bağlı bir yerleşim yeri idi. Suavi, mütevazı imkanları olan bir kağıt tüccarının oğlu olarak 1839 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir(Mardin, 2017:400; Suavi, 2019:12).

Ali “Suavi, ecdadının ulemadan olmasına karşılık, babasının okuma yazmayı bile İstanbul’lu olan annesinden öğrenmiş bir kağıtçı esnafı olduğunu söyler. Babası Hüseyin Ağa, hesabı da dört işlem seviyesinde öğrenmiştir”(Çelik, 1994:42; Behramoğlu, 2019:15).

Ali Suavi’nin babasisıradan, yarı cahil, fakat saf ve samimi bir Müslüman olup, annesi şehirli, babasına ders verebilecek düzeyde eğitilmiş, zamanının kadınlarından daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip bir kadındır. Babasının tahsil yapmamış ilim ehline saygılı bir kişilik olmasının ezikliği, annesinin de kendi çapında bilge bir kadın olması Ali Suavi’nin okumaya,ilme heves etmesindeki en önemli faktörlerden birisidir(Çelik, 1994:42). Ali Suavi’nin babasının en önemli özelliklerinden birisi haksızlığa isyandı. Çırağan’da şehit olarak biten hayatına bu mukaddes isyan duygusu onu babasından geçmişti(Kuntay, 2014:15).

Suavi, Davut Paşa İskelesi Rüştüye mektebinden mezun olmuştur. Okulu bitirdikten sonra da memurluğa başlamış olup ilk memuriyeti Bab-ı Seraskeri Dersaadet Yoklama Kalemi’nde iki üç yıl çalışmıştır(Suavi, 2019:12). Dolayısıyla Suavi’nin 13-14 yaşlarında iken ilk memuriyetine başladığı söylenebilir. Bir taraftan da kendisini yetiştirmek için cami derslerine devam ettiğini ve bu çabalarının 16-17 yaşına kadar devam ettiğini görüyoruz(Çelik, 1994:43; Mardin, 2017:400; Kuntay, 2014:13). Suavi’nin 17-18 yaşlarında iken memuriyetten ayrılarak hacca gittiğini görüyoruz, bir başka ifade ile ilk eserini de 17 yaşında iken hac yolculuğuna çıkmadan önce İstanbul’da yazar(Çelik, 1994:43). Suavi’nin hac yolculuğunda ekonomik olarak sıkıntılar yaşamaması sonucu 17 yaşında ilk yazdığı eserini İranlı Alimlerden birisine 100 kuruş karşılığında satmıştır.

Buradan hareketle Suavi’nin 17-18 yaşlarında çok iyi Arapça bildiğini anlıyoruz. Ayrıca hac yolunda ve esnasında “...genç Molla boş durmamış, bu sırada her zaman en çok sevdiği hadis ilmi ile uğraşmıştır. Hicazdan önce uğradığı Mısır’dan, üçte biri olmayan bir hadis kitabı, Suyuti’nin “El-Camiüs-Sağir” isimli eserini satın alarak yollarda ezberlemiş, Mekke’ye varınca noksanını da orada tamamlayarak onu da ezberlemiştir...”(Çelik, 1994:44; Behramoğlu, 2019:21).“Din ilimleri arasında en sevdiği “hadis” ilmidir...”(Kuntay, 2014:13). Öyle ki, Hac dönüşü İzmir’e geldiği zaman yedi bin kadar hadisi ezbere biliyordu(Behramoğlu, 2019:24).

Suavi’nin hadis ilmine olan ilgisi İzmir’den sonra gittiği Bursa’da da devam etmiş, Bursa’da iken kendisine teslim edilen Haraççioğlu Kütüphanesi’nde bulunan Sahih-i Buhari’yi inceleyerek tekrar edilen hadisleri ayıklamış ve yeni bir tarzda yeniden düzenlemiştir(Çelik, 1994:45; Kuntay, 2014:13-14)). Bursa’da kaldığı süre boyunca ayrıca ulu Camide halka vaaz da veriyordu. Cemaat alışık olmadığı şeyler duyduğu için etkileniyor, şaşırıyor...Bursa’yı gezmeye gelen kişilerle Yeşil camii önünde fotoğraf çektirince hakkında olumsuz konuşmalar da başlıyor ve görevden alınıyor ve Buradan Sofya’ya Ticaret Mahkemesi reisi olarak gönderiliyor(Behramoğlu, 2019:33-34).

Tekrar İstanbul’a döndüğü zaman yirmi yaşını aşkın bir yaştadır. “...İstanbul’un o zamanki fikir muhitlerini teşkil eden bazı paşa konaklarına devam etmeye, bir yandan da Şehzadebaşı Camii’nde vaazlar vermeye başlamıştır. Tanpınar, onun bu vaazlarıyla İstanbul’da büyük bir şöhret kazandığını ve bu sayede dönemin büyük devlet adamlarıyla tanışma fırsatı bularak az çok siyasi bir muhite girdiğini belirtmektedir”(Suavi, 2019:12-13). Bugünlerde Anadolu’daki Rüştüye mektebi sayısının artırılması gündemdedir. Dönemin Maarif Nazırı muallim mektebinden mezun olan yeni öğretmenlerin gerek sayı ve gerekse de nitelik olarak yetersiz olduğu düşünülerek dışarıdan öğretmen temin etmek için bir imtihan açılmıştır. Ali Suavi de bu imtihana girenler arasındadır. Girmiş olduğu imtihanda büyük başarı gösteren Ali Suavi komisyonun takdirini kazanmıştır. “Çok iyi derece ile imtihanı kazanan “Hacı Ali Efendi” Bursa Rüştüyesi muallim-i evvelliğine tayin edilir”(Çelik,

1994:48-49). Ali Suavi bu tayinin yapıldığı tarihte sadece Ali Efendi olarak bazı yerlerde ise hacca gidip gelmesinden dolayı Hacı Ali Efendi olarak bilinmektedir(Çelik, 1994:49; Kutay, 2014:17-18).

İstanbul'dan sonraki seyahati batıya doğru olmuş ve Sofya Ticaret Mahkemesi reisliği yapmıştır. Bazı yazarlar onun Sofya Mekteb-i Rüştüyesi'nde muallim-i evvelik yaptığını söylerler, ancak bu sadece bir tahmindir. Kendisi hayatının bu dönemini “bir aralık” şeklinde anlatmakta olup bu da bize bu aşamanın uzun bir dönem olmadığını göstermektedir(Çelik, 1994:60-61). Buradan sonra Filibe'ye geçerek buradaki medresede hocalığa başlamış olup, Filibe Kaymakamı Ata Bey'le de burada tanışmıştır(Çelik, 1994:61).

“Suavi, Filibe'de hangi görev ve sıfatlarla kalmış ve nelere maruz bırakılmış olursa olsun, orada halk tarafından sevildiği muhakkaktır. O, hayatının sonuna kadar Filibeli dostlarıyla irtibatını koparmayacaktır. Hatta onlarla beraber ölecektir”(Çelik, 1994:64).

Kaymakam Ata Bey'le bozuşan Suavi, İstanbul'a dönmüştür. Dönüş tarihi 1866 yılının sonlarıdır. İstanbul'a dönünce Şehzade Camiinde ders okutmaya başlamıştır(Çelik, 1994:64).

Şehzade Camiindeki sohbetlerine halkın yanında aydın kesiminin de ilgi duyduğu ve takip ettiği bilinmektedir. Buradaki sohbetlerin hayranlarından birisi de Namık Kemal'dir. Ancak bu dönemde Ali Suavi ile Namık Kemal arasında yakın bir münasebet ve dostluk yoktur. Fuat Paşa'nın da onun sohbetlerine geldiği, beraber oturup sohbet ettikleri ve hatta yemek yedikleri de bizzat kendi ifadeleri arasında yer almaktadır(Çelik, 1994:66).

1867 yılında Muhbir Gazetesi ile gazeteciliğe adım atmıştır. Bu sıralarda Ermeni teb'aya mensup Filip Efendi isimli bir zat gazete çıkarıyordu. Filip'in gazetesini satabilmek için popüler bir isme ihtiyacı vardı. Bu ismi Suavi'dir. Ali Suavi gazetenin bütün yazı işlerini üstlenmiş, hatta tek muharriri gibi çalışmıştır(Çelik, 1994:72-73; Mardin, 2017:401). Muhbir Gazetesi genellikle eğitim ağırlıklı olmak üzere toplumsal konuları gündemine almış olup 32.sayısından sonra bir ay süre ile kapatılmıştır(Çelik, 1994:76).

Ali Suavi bir taraftan El-Cevaib gazetesinde de yazılar yazmıştır. Bu arada Muhbir bir ay süre ile tekrar kapatılmış ve Suavi Kastamonu'ya sürülmüştür. Gazetenin sahibi Filip Efendi bir beyanname yayınlarak Bab-ı aliden gazetenin niçin kapatıldığını sormuştur. Namık Kemal'de bu beyannameyi gazetesi Tasvir-i Efkâr'da yayınlamış ve kapatılmayı tenkit eden bir yorum eklemiştir(Çelik, 1994:81; Mardin, 2017:401). Bu dönemde Suavi Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir. Kastamonu'da iki ay civarında kalmış ve buradaki hayatı “...fili siyasetten uzak, ilmi ve pedagojik bir faaliyette geçtiği anlaşılıyor. O, burada da talebeye ders veren, konuşan Suavi'dir. Kendi ifadesine bakılırsa Kastamonu'daki iki aylık sürede üç tane kitap veya risale yazmıştır...”(Çelik, 1994:83).

Suavi'nin Kastamonu'da yazdığı kitaplardan birisinin isminin “Sen de Gemidesin” olduğu, bu dönemde gemi benzetmesini sürekli kullanacağı ve devlet erkanını aynı gemide oldukları ve zarar görmemiz halinde herkesin zarar göreceği yönünde uyardığı çalıştığı anlaşılmaktadır(Bukonuda daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:83-84).

3-YURT DIŞINA ÇIKIŞI VE FAALİYETLERİ

Ali Suavi, yurt dışına kaçarak çıkmıştır. Onun yurt dışına çıkışında gönüllü olarak gitme veya atama ya da görevlendirme gibi bir durum söz konusu değildir. “...Kemal sürülmeden evvel, Suavi sürüldükten sonra Avrupa'ya kaçacaklar”(Kuntay, 2014:48).

İstanbul'da yaşamakta iken yüksek memuriyetler verilerek taşraya gönderilen Yeni Osmanlı'lar, kendilerine Mustafa Fazıl Paşa ve destekçileri tarafından önerilen para ve şöhret imkanlarını daha cazip bularak hem yurt dışında çevre oluşturmak, hem de iktidara kendi istediklerini yapacak birisini getirerek bir anlamda iktidara gelmek amacıyla bu yola saptıkları görülmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için Namık Kemal ve Ziya beylerin Fransız elçiliğinin yardımıyla yabancı bir gemi ile, Ali Suavi ve Ağah Efendinin de Sukkakini isimli bir yabancının yardımıyla yurt dışına çıkarıldıkları görülmektedir(Maksudoğlu, 2018:420).

“Mehmet beyle kaçmayı başaranlardan Reji(tekel) komiseri Nuri ve Reşat beylerdi. Doğru Paris'e gittiler. Arkalarından Ziya bey, Ağah efendi, Namık Kemal bey de Paris'e geldiler. Böylelikle

tümü orda toplandı. Rüştüye öğretmenlerinden Ali Suavi'de İstanbul'dan kaçmıştı. Öncekiler Ali Suavi'ye pek yüz vermemişlerdi. Paris'te buldukları sürece Mustafa Fazıl Paşa her birine aşamalarına göre maaş bağlamış ve geçimlerini sağlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa İbrahim paşanın oğullarındandır. Aşağı yukarı otuz kırk milyon frank denli bir kalıtı(miras) konmuştu. Yaşı gereği Mısır Hidivliğinin adayı idi. İstanbul'dayken nazırlık görevi de yaptı ise de özgür düşünce ve hürriyet yönüsü olduğu için Genç Türklere sevgi besliyordu”(Şeref, 1980:135).

Ali Suavi'nin yurt dışına çıkmasına etki eden en önemli etkenlerden birisinin basına yönelik alınan “Kararname-i Ali” isimli basın sansür kanunu olduğu söylenebilir. Ayrıca Mustafa Fazıl Paşa taraftarı, millet meclisi isteyen, sürgün edilmiş, devlet nazarında mimli bir kişi olması da bu süreci hızlandırmıştır.

Daha sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın kefil-i umuru dediği Deutsch'a gider. Suavi, bu süreçte kendisini misafir eden kişinin adını açıklamamıştır. Ancak bu kişi büyük ihtimalle Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da kaçmasını planlayan CourierD'Orient gazetesinin sahibi Giampierri'dir. 22 Mayıs 1867'de Messagerie şirketinin Marsilya vapuruna bindirilir.Kastamonu'dan gelirken rüşvet verdiği kamorat tarafından kendisine emanet edilen bazı belgeler de anılan kişi tarafından Marsilya vapuruna getirilir ve vaat edilen rüşvetini de alır(Çelik, 1994:90; Kuntay, 2014:52).

“İngiliz lirasıyla dört buçuk kere milyoner olan Mısır prensini Suavi'ye de kendine müsavi gösteren şey, Kastamonu'da sürgün olmasıdır. Muzdarip ihtilalci kendisini ihtilal bayrağının altına çağıran ihtilalci prensi kendinden farksız sanıyordu, bir taraftan memleketin batmaya başlaması, bir taraftan da kendisinin gazetesiz muharrir, kimsesiz genç, parasız insan olması, bu zannı kolaylaştırıyordu”(Kuntay, 2014:50-51).

Suavi, 30 Mayıs 1867 tarihinde Ziya Bey ve Kemal Bey'le birlikte Marsilya'dan trene binerek Paris'e varırlar. Hemen Mustafa Fazıl Paşa'nın Boulevard Malesherbes'teki konağına varırlar. Suavi bu grubu biz üçler diye isimlendirmektedir(Çelik, 1994:92; Mardin, 2017:54).

Mustafa Fazıl Paşa Paris'e çağırdığı Yeni Osmanlılardan Ziya Beye 3.000, Kemal ve Rifat Beylere 2.000'er, Suavi ve Agah Efendilere 1.500'er ve Reşat ve Nuri beylere de 1.000'er Frank para veriyordu(Kuntay, 2014:57).

30 Mayıs 1867'de Suavi ve arkadaşları bazı devlet adamlarına karşı Paris'te suikast girişimlerinde bulunulması gerekçe gösterilmek suretiyle Sultan Abdülaziz'in Paris ziyareti bahane edilerek Paris'i terk etmeleri istenilmiştir. “...Fransız içişleri Bakanı Marki de La Valette Ziya Beyle Namık Kemal'i bakanlığa davet etmiş almak zorunda kaldıkları tedbirlerden söz etmesine ihtiyaç kalmadan Ziya Bey, arkadaşları ile Londra'ya gitmek üzere bilet aldıklarını beyan edip müsaade istemiştir”(Çelik, 1994:95; Behramoğlu, 2019:65).

“...Yeni Osmanlı yayınının başına getirilmesinin nedenleri belli değildir. Haftalık çıkacak bu Yeni Osmanlı yayınına da Muhbir adının verilmesi ve bunun ilk Muhbir'in yeniden hayata dönüşü olarak ileri sürülmesi olgusu, bu seçim konusunda bazı ipuçları vermektedir.Suavi, daha önceden popüler bir okuyucu zümresine hitap edebilecek kadar şöhret kazanmıştı ve muhtemelen başkentteki galeyanı 1867 ilkbaharında ulaştığı seviyede tutacak yegane kişi olarak düşünülmüştü...”(Mardin, 2017:401). Suavi'nin başında olduğu Muhbir gazetesi ilk yıllarında Yeni Osmanlıların resmi yayını gibi görülüyor ve Muhbirde bu yönde bir de yazı bulunuyordu. Daha sonraki yıllarda Paris'te yapılan bir toplantı sonucunda bu yazı kaldırılarak Hürriyet gazetesinin çıkarılmasına karar verilmiştir(Mardin, 2017:402).

Ali Suavi'nin Londra'da Muhbir gazetesiyle ilgilendiği günlerde diğer Jön Yeni Osmanlılar Mustafa Fazıl Paşa'nın parasıyla Avrupa'nın en güzel yerlerinin keyfini çıkarmaktaydılar(Çelik, 1994:108). Eşlerini geride bırakıp gelen Yeni Osmanlıların yaptıkları çapkınlıklar ve gayrimeşru yaşayışları Ali Suavi'nin imzasız mektuplarıyla İstanbul'a iletiliyordu(Mardin, 2017:402).

Suavi'nin yaklaşık olarak on yıl kadar kaldığı Avrupa'da kimlerden etkilendiği, kimlerin çevresine girdiği veya hangi fikir cereyanlarının etkisinde kaldığına dair detaylı bir bilgi ve tespit bulunmamaktadır. Yine de Suavi'yi Londra'da bulunduğu dönemde en çok etkileyen kişi Davit Urquhart'tır. Bu şahıs şark dillerini çok iyi bilen, Şarkiyatçı ve etrafında çok sayıda oryantalist olan bir

kişidir(Çelik, 1994:113). Suavi'nin irtibatının olduğu diğer kişiler arasında Butler Johnstone ve Charles Wells de bulunmaktadır(Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:132-144).

“Bütün bunlar, Suavi'nin devlet ve millet hayatında tanıtımın, dış propagandanın önemini o günlerde hakkıyla kavradığını ve gereğini de kendine göre yapmaya çalıştığını göstermektedir”(Çelik, 1994:199).

Yeni Osmanlılar kapatılmasında payları olan Muhbir gazetesinin yayınlanmaya devam etmesinden yanadırlar. Ancak, Ali Suavi bunu kabul etmemiştir. Suavi, kimsenin müdahale etmeyeceği, yalnız kendisine ait bir gazete çıkarmanın peşindedir. Muhbirde savunduğu ilke ve esaslara uygun yayın yapacağı Ulum gazetesini 1869 yılının Temmuz ayından itibaren Paris'te çıkarmaya başlamıştır. Birinci sayısı tarihsiz olarak yayınlanmıştır(Çelik, 1994:200; Mardin, 2017:402).

Paris'in işgalden kurtulmasından sonra Suavi'nin matbaasına hiçbir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra yayınladığı kitaplarını bu matbaada basmıştır. Savaştan sonra Ulum'un tekrar yayınlanmamasının sebebinin Mısır yönetiminin tavrından kaynaklandığı anlaşılmaktadır(Çelik, 1994:262).

4-İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE BURADAKİ FAALİYETLERİ

Suavi, mizacı gereği köşesine çekilip oturacak birisi değildi. Bu nedenle bakış açısını içeriden dışarıya çevirerek dış dünyanın Osmanlı için oluşturduğu tehditlerle ilgilenmeyi kendisine görev addetmiştir. “...Suavi'nin 1876 sonbaharındaki dönüşüne kadar işbaşındaki idare aleyhinde herhangi bir yazısına rastlamıyoruz”(Çelik, 1994:267).

Suavi'nin Sultan Abdülhamit'in tahta çıkışından yaklaşık bir ay sonra yaptığı yurda dönmesine izin verilmesi talebi, özel af çıkarılarak 29 Eylül 1876 tarihli kararla kabul edilmiştir(Çelik, 1994:289; Kuntay:2014:128).

Ali Suavi, 9 yıl 5 ay önce ayrıldığı İstanbul'a büyük ümitlerle dönmüştür. O, Osmanlı'nın kendine güvenerek eski gücüne ve kudretine yeniden kavuşabileceğine inanıyordu(Çelik, 1994:291). “Avrupa'dan döndüğü zaman yanındaki çok güzel kadın Londra'da evlendiği İngiliz'di...”(Kuntay, 2014:21(Kuntay bu notu Abdülhak Hamit ve Ayşe hanımdan aldığını söylüyor)).

Abdülhamit, devletin Avrupa ülkeleri nezdinde propagandasını yapmaya yönelik bir “Mütercim Cemiyeti” kurmuştu. Amacı hem Yeni Osmanlılar'ın muhalefet düşüncelerini kırmak hem de Avrupa'daki neşriyatı takip ettirip bunlara gerekli cevabı vermektir(Çelik, 1994:291). Cemiyetin başkanı bizzat padişahın kendisi, ikinci başkan MabeynFeriki(İngiliz) Sait Paşa(Kuntay, 2014:29 (Sait Paşa'ya İngiliz denmesinin sebebi onun Edinburg Üniversitesinden diploma alması nedeniyle), üyeler ise Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik Nuri Bey, Sultan Abdülaziz'in yakın adamlarından Emin Bey ve daha birkaç kişiden oluşmaktadır. Bazı kaynaklara göre başkan Ziya Paşadır. Cemiyetin ilk toplantısında Sait Paşa tarafından Ali Suavi'nin de cemiyete alınmasının teklif edilmesine Namık Kemal'in şiddetle karşı çıkmıştır(Çelik, 1994:291-292).

Suavi'nin bu dönemde Vakit ve Müsavat gazetelerinde Mithat Paşa ve Devletin muhtelif sorunları hakkında yazılar yazdığını görüyoruz(Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:301-307).

Ali Suavi, 1 Şubat 1877 tarihinde Sultan Abdülhamid'in şifahi talimatıyla Mekteb-i Sultani(Galatasaray Lisesi)'ye müdür olarak atanmıştır(Çelik, 1994:310; Mardin, 2017:403; Behramoğlu:91-92). İlgili karar ise onüç gün sonra çıkmıştır(Çelik, 1994:312, Kuntay, 2014:134).

Padişah'ın Suavi'yi Galatasaray Lisesine atamasının altında yatan sebep, Sultanı ıslahat konusunda ikna etmiş olduğu söylenebilir. Çürkü Suavi, eğitim dilinin Fransızca olmasına karşı çıkmaktaydı(Çelik, 1994:314). Suavi'nin atamasının yapıldığı dönemde Galatasaray Lisesi'nin müdürü gayr-i Müslim Sava Paşa, ikinci müdürler(2 kişi) Fransız, okulda 12 Türk Müslüman öğretmen 31 kişi ve 560 öğrenci öğrenim görmekteydi. O zamanlar okulun bünyesinde üç tane de yüksek okul vardı(Çelik, 1994:317). “...Suavi göreve başladığı zaman okulun Türk ve Müslüman olmayan yerli ve yabancı unsurlara adeta bir me'kel olduğunu ima etmektedir. Maarif Nazırı Münif Paşa'dan destek görmeyen, hatta resmi yazılarına cevap alamayan Suavi, buna rağmen tasarladığı

programı icra etmiştir. Bunu yaparken de kendi ifadesiyle önce Allah'a ve sonra padişahın adaletine güvenmektedir”(Çelik, 1994:324; Behramoğlu, 2019:94).

“...II. Abdülhamid'in en şahsiyetli tarafı şudur: Beklemesini bilen adamdı. Bu seneki hakarete otuz yıl sonra kızacak kadar beklemeyi biliyordu....vaktiyle padişahlara “sümüklü halifeler” diyen eski sarıklı ihtilalci hakkındaki kinini...bu kinini vakitsiz hatırlamamak ve gazasını vakitsiz kullanmamak için Suavi'yi kendine müşavir ve Sultani'ye müdür yaparak, hem onu hem de kendi kendini oyalıyordu”(Kuntay: 2014:137).

Abdurrahman Adil'e göre, Suavi Galatasaray Lisesi'nden ayrıldıktan sonra Üsküdar Şemsi Paşa'da bulunan Direkli Yalı'da oturmuştur. Bu günlerde Sultan Murat'ın hayranlarından Süleyman Asaf Beyle irtibat halindedir(Çelik, 1994:379).

“20 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi daha önce organize ettiği birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sarayını basmış, nöbetçileri etkisiz hale getirerek Sultan Murat'ın harem dairesine girmiş ve Mahlu Sultan'ın kolundan tutup “Sultan Murat çok yaşa” naralarıyla onu dışarıya doğru çıkarmaya çalışırken Beşiktaş Zabıta Amiri Hasan Paşa(Buradaki Hasan Paşa, tarihte okur yazarlığı olmadığı için imzasını Roma rakamı ile 7 ve 8 şeklinde attığı için kendisine bu unvan verilen kişidir) askerlerle olay yerine gelmiş, muhacirlerin üzerine açılan ateş sonucu 23 muhacir ölmüş, 15'i yaralanmış ve bu arada Ali Suavi Hasan Paşa tarafından kafasına vurulan sopa ile öldürülmüştür. Sağ kalan muhacirler askerlerce kuşatılarak tutuklanmışlardır”(Çelik, 1994:382; Behramoğlu, 2019:97-98; Barış, 2002:236). “...Suavi, Balkanlardaki Rus ilerlemelerinin önünden kaçmış olan birkaç yüz mülteciyi toplayarak, sarayı zaptetmeye kalkıştı; fakat başarılı olamadı ve olay esnasında öldürüldü”(Mardin, 2017:404).

Türk tarihinde bu olayın tertipleycileri ile Ali Suavi ve diğer bilinen şahıslar dışında bazı üst düzey devlet adamları ve askerlerin parmağının bulunup bulunmadığı bu günde merak konusudur.

“...Okur yazar olmayan bu yaver Binbaşı Hasan Ağa idi...Bu Hasan Ağa'dan başkası Beşiktaş muhafızı olsaydı, Suavi'yi belki(başının sol tarafına sopa ile vurup) öldürmeyecek, belki diri yakalamak isteyecek ve Abdülhamid'de onu idam ettirmeyecekti. Abdülhamid padişah olduktan sonra, hayatı boyunca üç şeyden korktu: Hal edilmekten, katl olunmaktan ve idam ettirmekten”(Kuntay, 2014:209).

Çırağan baskınından sonra baskının başarısız olması ve sona ermesindeki etki ve katkısı nedeniyle Abdülhamit tarafından müşir(mareşal) yapılmıştır. Hasan Paşa Ali Suavi'yi etkisiz hale getirdiği sopayı Beşiktaş'taki karakolun duvarına asıp ziyaretçilerine göstererek övünmüştür(Barış, 2002:236-237).

Suavi, bazıları tarafından demokratik ideallerinin peşinde ölen ilk modern Türk'tür. Bazı çağdaşlarına göre Suavi bir şarlatandı, sabit fikirli ve huysuz birisiydi(Mardin, 2017:399).

Ali Suavi'ye yöneltilen ithamlardan birisi de onun İngiliz ajanı olduğuna dair iddiadır. Bu iddiaya gerekçe olarak da onun bir İngiliz kadınla evli olması ve evinde kalacak kadar samimi İngiliz dostlarının olmasıdır. Bu konu ile ilgili şüpheli davranan ve kesin olduğu yönünde davranış sergileyenler de bulunmaktadır. “Enver Ziya Karal, Ali Suavi'nin bir İngiliz dostu olduğunu ve Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durumdan ancak İngiltere'nin yardımı ile kurtulabileceğine inandığını söyler”(Çelik, 1994:403). “...Suavi'nin yabancı uyruklu eşi Mary aslında İngiliz gizli servisinin elemanıydı. Çırağan Sarayı baskınının başarılı olmadığı işaretini alır almaz, kocasının gizli evraklarını yaktı ve limanda hazır bekleyen bir yabancı gemi ile ülkesine kaçtı. Londra'da bir Ermeni ile evlendikten sonra yaşamını Paris'te sürdürdü...”(Barış, 2002:236).

Ali Suavi'nin Çırağan baskınında öldürülmesi üzerine İngiltere'de yaşayan kayın pederi ve validesi resmi makamlara başvurarak eşi Marie hakkında bilgi istemeleri üzerine yapılan yazışmalar sonucunda Ali Suavi'nin dul eşinin²⁴ Temmuzda ülkesine dönmek üzere gemiye bindiği anlaşılmaktadır(Daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:420-422). Marie “eşinin ölümünden bir buçuk ay sonra” ülkesi İngiltere'ye dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır(Behramoğlu, 2019:99).

Ali Suavi hadisesi Abdülhamit'i büsbütün çileden çıkaran hadiselerden birisidir(Kandemir, 1975:52).

5-ESERLERİ

Tanzimat dönemi Türk aydınında bir taraftan geniş kitleleri aydınlatma, batı kültürü ve yaşam pratiklerini başta siyasi yönetim olmak üzere topluma benimsetme çabası, batılılaşırken batıdan gelen unsurların ana bünyeye zarar vermeyecek şekilde dönüştürme ve geleneğe eklemleme çabası ve gayreti görülür. Ali Suavi'nin eserlerini de bu zaviyeden değerlendirmek gerekir. Fikir tarihimiz için onu önemli kılan husus, kendi yaşadığı dönemin arayışlarını, fikri çalkantıları, bütün bir entellektüel hayatın modernleşme çabalarını yansıtmaması ve geleneğin içinden gelerek gelenekle birlikte bir tür modernleşme arayışı ve bu arayışlarda kendisi olarak kalıp, özünü kaybetmeden batıdan gelen fikri malzemeyi hazmetme ve kendi düşüncesine benzetme çabası olarak görülebilir(Suavi, 2019:16-17).

Ali Suavi, toplam 38 yıllık son derece dalgalı ve zorlu hayatına çok sayıda eser sığdırmıştır. Ancak eserlerinin bir çoğu maalesef günümüze ulaşamamıştır. “Ali Suavi sosyal, siyasi, ekonomik, dini ve tarihi konularda yazdığı yazılar, ansiklopedi ve sözlük yazma girişimleri yanında özellikle felsefe tarihçiliğimizin inşası bakımından önemli bazı faaliyetlerde de bulunmuştur. O, batı düşüncesinin felsefi temellerine uzanarak felsefi düşünceyi memleketin efkar-ı umumiyesine tanıtmak amacıyla ilk defa, telif bir felsefe tarihi yazmaya teşebbüs etmiştir. Suavi, Tarih-i Efkâr adını verdiği eserinde İlkçağ Yunan Felsefesinden başlayarak bir felsefe tarihi yazmayı planlamış, ancak eserinin yalnızca Pre-Sokratikler’in sonuna kadar olan kısmını tamamlayabilmiştir”(Suavi, 2019:24).

Ali Suavi'nin elde mevcut 17 telif eser, 4 adet tercüme, 34 adet sözü edildiği halde bulunamayan eseri, 2 adet yarım kalan eseri, 3 adet telif veya tercüme niyetlendiği eseri, koleksiyonu elde mevcut 5 adet süreli yayın, adı olup bulunamayan 3 adet süreli yayın, yazı yazdığı 9 adet Türkçe gazete, 2 adet Fransızca gazete, 2 adet İngilizce gazete ve 1 adet İtalyanca gazete olmak üzere toplam 82 farklı yayından bahsedilmektedir(Daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:467-473).

Suavi, Yeni Osmanlılar arasında dini literatüre en fazla hakim olan ve eserlerinde dini konu ve kavramlara en fazla yer veren kişidir(Çelik, 1994:586). “Suavi, bir taraftan hakimiyetin Allah’a ait olduğunda ısrar ederken diğer taraftan Allah’ın eşyanın tabiatına yerleştirdiği ve insan aklıyla aranıp bulunan, netice itibariyle de yine Allah’ın kanunlarına uygun olan siyasi sistemlerin şeriatın dışında olmadığı kanaatindeydi”(Çelik, 1994:588).

O, Osmanlı Cemiyetinin başına gelen felaket ve musibetlerin toplumun dinden uzaklaşmasının bir sonucu olduğunu kabul etmektedir(Çelik, 1994:603).

“Suavi’ye göre, insanın sahip olduğu hakimiyetin izafi bir tabiatı vardır; yani, o bizzat kendisi üzerine hükümandır ve ilahi kanunun emrine itaat ettiği sürece hareketlerine hemcinslerinden hiç kimsenin müdahaleye hakkı yoktur”(Mardin, 2017:407).

“...Suavi, bir “Türkçü” olarak yazılarında “Türkler”e o zamana kadarkinden daha büyük bir önem vermesine rağmen, onun, İslam kardeşliği ile çok daha fazla ilgilendiği söylenebilir”(Mardin, 2017:412. Bu durum da bize Suavi'nin teolojik alt yapısı son derece güçlü, ulemadan ve aynı zamanda yetkin ve etkili bir dir adamı olduğunu da göstermektedir. Bu yönüyle de diğer Yeni Osmanlıcılardan ayrılmaktadır.

6-SOSYO-EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Ali Suavi'nin bazı sosyo-ekonomik konularla ilgili görüşlerine yer vermeye çalışacağız. Ali Suavi bir ermeni vatandaşın sahibi olduğu Muhbir gazetesinde yer alan yazılarıyla Devlet politikalarının halkın çıkarları doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini savunmuş, aleyhe olan politikaların ise halk tarafından sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir(Demir, “Ali Suavi'nin İktisadi Görüşleri”, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:445).

Suavi, gerek yurt içinde ve gerekse de yurt dışında yayınlamış olduğu gazetelerde bazen eğitim, bazen kültür, bilim ve teknik, dış politika, sanat vb. gibi konularda yazılar yazmış ve bu yazılarında halkın geri kalmasının en önemli sebebi olarak hükümet politikalarını görerek çekinmeden eleştirmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:448)

Ali Suavi, Abdülhamit Han'a karşı darbe girişiminde bulunan düşünür, Yeni Osmanlıların öncülerinden ilk Türkçü, ilk Türkçeci, ilk demokrat, ilk başkaldıran, Türkçe ibadeti ilk savunan ve Osmanlı dışında ilk Türkçe gazeteyi çıkarma gibi bir çok vasıfları bulunan partizan ve aynı zamanda

darbeci bir yazardır(Temizcan, “İlklerin Adamı:Ali Suavi”, gendergisi.com/7212-ilklerin-adami-suavi-html:1).

Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi gibi üç dönemin fikri çalkantıları içinde yetişen Suavi, dönemin bir çok aydınının da sahip olduğu devletin muhafazası, idari yenilenme ve eğitim gibi bir çok sosyo-ekonomik meselenin tahlili ve rasyonel bir düzenin kurulması çabası aceleciliği içindeydi(Düşünce Mektebi, “sarıklı-cübbeli bir ihtilalci:Ali Suavi”, dusuncemektebi.com/d/175109/sarikli-cübbeli-bir-ihtilalci-ali-suavi:1).

Suavi, kendisini araştıran her aydın üzerinde farklı bir izlenim uyandıracak düşünce ve fikir yapısına sahip bir kişiliktir. Dolayısıyla onun çelişkili karakter yapısı nedeniyle onun fikirlerini yaşadığı dönem ve durumla ilişkilendirerek değerlendirmek gerekmektedir.

a-Yönetim Konusundaki Görüşleri

Suavi, muhtelif gazete yazılarında da belirttiği gibi padişaha karşı olmayıp, padişahın sınırsız yetkilerle donatılmış olmasına karşı çıktığı anlaşılmaktadır. O, mutlakiyete karşı idi. Akıl sahibi bir varlık olan insanın nev-i şahsına münhasır olduğunu savunarak, insan üzerinde bir başka insanın mutlak hakim olmasını kabul etmemekte idi. Buradan hareketle de padişahın sınırsız yetkilerinin olmaması gerektiğini, kendisini sınırlayan bir takım mekanizmaların olması gerektiğini belirtmekte ve bu şekilde devlet adamlarına sahip milletlerin mutlu olacağını savunur. Bu anlamda Ali Suavi'nin fikirlerinin meşruti monarşi ve demokrasi ile de çelişmediğini söyleyebiliriz.

Ali Suavi'nin bir dönem yaşadığı İngiltere parlamentosuna benzer bir meşrutiyeti arzuladığını söyleyebiliriz. Ulum gazetesinin 18.sayısındaki makalesinde Suavi, demokrasinin Hez. Peygamber ve dört halife döneminde de olduğunu ifade etmektedir(Temizcan, gendergisi.com/7212-ilklerin-adami-suavi-html:1; Düşünce mektebi, dusuncemektebi.com/d/175109/sarikli-cübbeli-bir-ihtilalci-ali-suavi:3). Genç Osmanlılar olarak bilinen anayasalı meclis modelini savunan bir grup aynı zamanda batılı fikirlerin Osmanlı Devletine taşınmasını savunan Ali Suavi ve diğerleri çok çalışmışlardır. Suavi. Gazete yazılarında batı fikir ve siyasi kavramlarını tartışmıştır(Aslan, “Osmanlı Aydınlarının Gözüyle Batılılaşma”, erdem.gov.tı/tam-metin/220/tur: 6).

Jön Türkler ve Ali Suavi, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun meşrutiyetin ilanı ile mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Bu görüşlerini de genellikle teolojik emelli fikirlere dayandırmışlardır(Aslan, erdem.gov.tı/tam-metin/220/tur: 3).

Ali Suavi, Osmanlı Devletinin İngiliz parlamentarizmine benzer bir meşrutiyet istemekteydi. Bu görüşünü her fırsatta çekinmeden dile getirmiştir(Altan, “Saray Gazetecileri ve Saray Muhalifleri”, platform24.org/yazarlar/1722/Saray-gazetecileri-ve-saray-muhalifleri: 3; Bahadıroğlu, “Ali Suavi'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği”, makaleler.com/ali-suavinin-hayati-ve-edebi-kisiligi: 3).

b-Kalkınma(Terakki) Hakkındaki Görüşleri

Ali Suavi'ye göre kalkınma dendiği zaman öncelikle manevi bakımdan kalkınma anlaşılmaktadır. Bu anlayışın en büyük sebebi Ali Suavi'nin özellikle teolojik konularda(hadis, fıkıh vb. gibi) kendisini çok iyi yetiştirmiş ve bu alanlarda kendisini kabul ettirmiş olmasıdır. Terakki denince bütün alanlardaki kalkınmanın, bir başka ifade ile iktisadi kalkınma da dahil bütün toplumsal katmanlardaki kalkınmanın temeli ve omurgasını manevi kalkınma oluşturmaktadır. Bunun için fen bilimleri ile manevi içerikli bilimsel konuların birlikte okutulması ve öğretilmesi gerektiğini, bu ilim alanlarının birlikte okutulmaması halinde devlet maddi olarak kalkınsa bile bir gün yıkılmanın kaçınılmaz olacağını ifade etmektedir. Hatta bu konuda “Müslümanlık terakkiye engel değildir” başlıklı bir de makale kaleme almıştır ve Muhbir gazetesinin 30 sayısında yayınlamıştır(Çelik, 1994:666). Anılan makalesinde İslam dünyasının ulaştığı büyüklük ve seviyeden bahsederek İslam fetihlerini övmektedir.

İslam medeniyetinden bahsederek ilk defa Avrupa'da Fransız din adamlarından II. Sylvester'in Endülüs'e giderek bilim öğrendiği ve böylece Hristiyan dünyasına bilimin kapılarını açtığından bahsetmektedir. İlk kitap yayınının Endülüs'te yapıldığı, dünyanın ilk Üniversitesinin yine Endülüs'te kurulduğu ve burada logaritmik aritmetik derslerinin okutulduğundan bahsetmektedir.

Avrupa'ya pusula ve barutun kullanımının da Endüslü Müslümanların öğrettiğini ifade etmektedir(Çelik, 1994:667).

“Suavi, Müslümanların bu durumuna mukabil aynı dönemde Avrupa'nın cehalet karanlığı içerisinde yüzdüğünü, ipek ve ipek ürünleri, deri ve deri ürünleri ile daha bir çok malı almak için Avrupalıların Kurtuba'ya gittiklerini söyler. Ancak bu gerçek, bu yüksek ilim ve medeniyet daha sonra durmuştur. Avrupalılar Endülüs'ten ve diğer Müslümanlardan öğrendiklerini çok iyi kavrayıp geliştirmişler ve denge gittikçe Müslümanların aleyhine değişmiştir...”(Çelik, 1994:667-668).

Suavi, İslam Aleminin gerilemesini zenaat ve bilimin terk edilmesine bağlayarak bu durumu da bir mantık zinciri içerisinde şöyle açıklamaktadır. Buna göre;

“..Refah sanattan gelir(buradaki sanat sanayi ve teknoloji anlamında kullanılmıştır).

.Sanat bilimle elde edilir.

.Bilim arama ve öğrenim ile elde edilir.

.Öğrenme ve araştırma güven ortamında olur.

.Ümit ve güveni iyi idare sağlar.

.İyi idare devletin adil olmasıyla mümkündür.

.Adalet kanuna, şeriate bağlı kalınarak sağlanır.

.Kanuna saygı, yönetim mekanizmalarının kendi sorumluluklarını bilmesi demektir.

.Yönetime sorumluluğunu hatırlatan şey ise halkın kendi meşru haklarına sahip çıkmasıdır”(Çelik, 1994:668).

Suavi'ye göre yukarıda yer verdiğimiz zincirin kopması sonucunda İslam Dünyasının geri kaldığını ifade etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da Avrupa ülkelerine çok ucuz fiyatlara hammadde verdiğini sonra da bu hammaddelerden üretilen ürünleri çok yüksek fiyatlara almak zorunda kaldığını ifade ederek Müslümanların hamiyet ve gayret duygularına hitap ederek, elbirliğiyle çalışarak tekrar eski seviyeye tekrar geleceklerini ifade ederek makalesini tamamlamaktadır(Çelik, 1994:668).

Fransız gazetelerinde İslam dininin terakkiye engel olduğu yönündeki yazılara bunun haksızlık olduğunu ileri sürerek karşı çıkar.

“...Avrupa'da bir çok kralın imzasını atmasını bile beceremediği, okuma yazmanın papazlara has bir imtiyaz olduğu çağlarda Müslümanların tıp, hendese, tabiat bilimleri gibi ilimlerin öğretildiği müstakil medreselere sahip olduklarını söyler”(Çelik, 1994:669). Ancak gelinen son durumu nitelendirirken ise şu değerlendirmeyi yapar. “Frenkler havada araba yapıyorlar, Ali Paşa'nın elinde öğendre öküz arabası ile terakki ilan ediyor.” Eleştirisine yer verirken müspet ilim ve teknolojiyi yakalamadan kalkınmanın olamayacağını ifade etmektedir(Çelik, 1994:669).

Suavi, terakkiyi izah ederken matbaanın ülkeye geç girişini tenkit etmektedir. Yazmış olduğu bir makalesinde İstanbul ve Mısırda yayınlanan bazı kitapların tanıtımını yaparak basılan kitap sayısının kalkınmanın bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir(Çelik, 1994:669).

“İslam aleminde fen bilimlerinin kısmen veya tamamen terk edilmesinden sonra sanat ve ticaretin de yok olduğu, kaynakların kullanılmadığı ve tarımın Hz. Adem usulünce yapılmaya devam edildiği fikrinde bulunan Suavi, kalkınma modelinde Avrupa'ya bağlı kalmadan yana değildir....Avrupalıların tesiriyle yürütülen ıslahat programlarının ve kalkınma hamlelerinin ikisine de karşıdır. Ona göre kalkınma milletin içinden, milletçe topyekun ve kendine has olmalıdır”(Çelik, 1994:669-670). Ona göre kalkınma milli, bir başka ifade ile Osmanlı'ya has olmalıdır.

c- Sanat ve Ticaret Hakkında Görüşleri

Ali Süavi, çıkarmış olduğu ulum gazetesinin 12. sayısında sanayicilik ve üreticiliğin yerini tüketicilik ve devlet memurluğunun aldığını belirterek bu konularla ilgili geniş bir değerlendirmede bulunmuştur. Burada özellikle Peygamberlerden bahsederek her peygamberin aynı zamanda bir sanat

erbabı olduğunu ifade ederek, o günlerde insanların bunu göz ardı ederek devlet kapılarına çöreklenerek sanat ve ticareti bir kenara bıraktıklarını, devlet kapısının, bir başka ifade ile memurluğun bir ideal halini aldığından bahsetmiştir.

Makalenin devamında, "...Eski halinde kalmayan Osmanlı ilerlememiş, aksine gerilemiştir. İşkodra'dan Bağdat'a kadar büyük merkezlerde bulunan ipekkilik, aktarcılık, kadifecilik, dericilik, kuyumculuk, seramikçilik, basmacılık, yarmacılık, aynacılık, halıcılık, ipek boyacılığı gibi tezgahzenaatlarının 19.asrın başından 1869'a kadar ki gerileyişlerini hatta yüzde yetmiş, seksen oranında ortadan kalkışlarını yer, meslek adı ve sayı vererek dökümlendiren Suavi'ye göre varılan sonuç şudur:

Öyle ise Avrupa terakki etmiş kaziyesi doğru olup, biz eski halde kalmışız kaziyesi doğru değildir. Yahu biz tenezzül ve te'ehhür etmişiz, te'ehhür..."(Çelik, 1994:672).

Ali Suavi, halkın servet ve zenginliğinin artırılmasının devletin gelirlerini de arttıracığını, halkın ise fakir olduğunu, bu durumun ortadan kalkması için devletin vatandaşlarına yardımcı olması gerektiğini, halka yardım edilmesi durumunda servet artırıcı gayret ve çalışmanın artacağı, ziraat ve zanaatın ilerleyeceği ve böylelikle ticaretin de gelişeceğini belirtmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/download/article.file/557619:453).

Suavi, Fenn-i Tanzim-i Defter isimli makalesi ile ticari hayatta muhasebeciliğin önemini vurguladığı ve bu alandaki en önemli eserlerden birisi olarak kabul edilebilecek olan ve muhasebenin önemi ve yöntemlerinin gösterildiği bu eser ticaret yöntem ve usulleri bakımından da son derece önemli bir yere sahiptir(Yazan ömer, Kaya Mevlüt, "Ali Suavi ve Muhasebe Öğretimi: Fenn-i Tanzim-i Defter", sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51.pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.pdf:1175) .

"Ali Suavi, ticari işlemlerin belirli kural ve yöntemlere göre kaydedilmesi olarak tanımladığı defter tutmayı ticaret kanunnamesinin getirdiği bir zorunluluk olarak vurgulamaktadır....defter tutma yöntemlerini Müfredat(Tek Yanlı Kayıt Yöntemi/Basit Yöntem) ve İtalyan Üslubu(Çift Yanlı Kayıt Yöntemi) olarak belirtmiştir..."(Yazan. Kaya, sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51.pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.pdf:1176).

Bir başka yazısında da Osmanlı'da özellikle Müslümanların ticaretle uğraşmadıklarını, bu işi Hıristiyan ve Yahudilere ya da Avrupalı tüccarlara bıraktıklarını ifade etmektedir(Çelik, 1994:672). Bahsetmiş olduğumuz yazısında devletin gayrimüslimlere ticaret konusunda getirdiği kolaylıklardan ve kendi vatandaşlarına getirmiş olduğu zorluklardan da bahsetmiştir. Burada İmam-ı Gazali'den sanat ve ticarete dair bir metin aktaran Suavi, bu yazıyı bir Avrupalı kişiden naklettiğini söylese kendisinin ilme daldığını, Gazali'den naklettiğini söylese kendisinin sekiz yüz yıl geriye gittiğini söyleyeceklerinden şikayet etmektedir(Çelik, 1994:673).

Osmanlı'da sanayileşmenin gelişme göstermeyip tam tersine gerilemesini kendini yenilememesine, ücretli el emeğinin maliyetlere getirdiği yük ve ihracat vergisinin ağır olmasına bağlamaktadır(Çelik, 1994:673).

Ticareti mevcut ve itibari değerlerin değişimi olarak tanımlayan Suavi, ticaretteki esas amacın ise kar elde etmek ve bu karı arttırmak olduğunu ifade eder. Ticari sermayenin kullanılan muhasebe hesapları ile ortaya konulduğunu, mevcut veya itibari değerler aracılığıyla sermayenin devredildiğini ifade etmiştir(Yazan, Kaya, sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51.pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.pdf:1178).

d-Kaynakların Kullanılması Konusundaki Görüşleri

Ali Suavi, yazılarını yayınladığı Muhbir ve ulum Gazeteleri ile diğer çalışmalarında sahip olunan kaynakların değerlendirilmemesinin israf olduğu üzerinde durarak, gereği gibi değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Bu kapsamda "Türkiye'de Maadin" ve "Memalik-i Osmaniye'de Pamuk Hasılatı" isimli yazılarında değerlendirilmeyen madenler ve ziraat alanlarının kullanılmayarak israf edilmesi üzerinde durulmakta ve kullanılmayan kaynaklarından örnekler verilmektedir(Çelik, 1994:673-674).

Suavi, Osmanlıda geçmişten itibaren bir çok madenin çıkarıldığını, Osmanlı'nın maden bakımından çok sengin olduğunu, devletin bunlardan yararlanmak için gerekli çalışmaları yapması gerektiğini ve gelişmiş ülkelerin bu hale gelmesinde madencilik çok önemli bir yer aldığını belirtmiştir. Ülkedeki bir çok madenin ya hiç işletilmediğini, ya da yeteri kadar işletilemediğini belirterek madenlerden istifade edilemediğini ifade etmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619: 458-459).

e-İsraf ve Devlet Borçları Konusundaki Görüşleri

Devletin sahip olunan kaynakların kullanılmaması ve bir taraftan da dış borçlanma yoluyla günü kurtarmaya çalışılmasının Jön Türkler tarafından şiddetle eleştirildiğini görüyoruz. Bu eleştirilerde Ali Suavi çok ileri giderek Devleti ve maliyeyi iflasa sürüklediği gerekçesiyle Ali Paşa'nın katline fetva dahi vermiştir(Çelik, 1994:674).

Suavi, sadece Londra'da yaşayıp Muhbir gazetesini çıkardığı, Fransa da Ulum gazetesini çıkardığı zamanlarda değil, tekrar geri dönmeye hazırlandığı dönemde dahi özellikle dış borç konusunu eleştirmeye ve bu konuda hassasiyet göstererek tanıdığı yabancı dostlarından Osmanlı'nın borçlarından faizin silinmesi konusunda yardımcı olmaları konusunda faaliyette bulunduğunu ve bu kapsamda Osmanlı 1165 milyon borçtan kurtuluyor isimli bir kitapçık yayınlamıştır(Çelik, 1994:675).

Londra'da çıkardığı Muhbir gazetesinde en çok ele alınan konuların başında devletin mali durumunun kötü durumda olmasına rağmen devlet adamlarının içinde buldukları hesapsız harcamalarıdır. "...Suavi, temelde borca karşıdır. Ancak zaruri hallerde bilhassa yatırım amacıyla dış borç alınabileceğini, fakat devletin günlük işlerini yürütmek, memurlara maaş ödemek için borçlanmanın mantıksızlığını her fırsatta belirtmiştir..."(Çelik, 1994:675).

Londra Muhbir'in iki temel konusundan birisi borçlanma, diğeri de israftır. Bu dönemde sadece dış borçlanma yoluna gidilmemiş, aynı zamanda hisse senedi ve kaime verilmek suretiyle iç borçlanma yoluna da gidilmekteydi. Ancak bunların vadesi gelince vatandaşa karşılıklarının ödenmediğini görüyoruz. Suavi, yazılarında Osmanlı'nın yaptığı bu borçlanmaların kendileri tarafından kabul edilmeyeceğine dair ilanlar yayınlamıştır(Çelik, 1994:675).. "...Devletin 1868 yılında Avrupa'dan borç alma girişimlerine tekrar girmesi basında çok sert tepki ile karşılanmıştır..."(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:450).

Paris'te çıkardığı Ulum Gazetesi'nde eleştirdiği ve kendilerince kabul edilmeyeceğine dair ilan yayınlayan Suavi söz konusu borcun nasıl eritileceğine dair ince hesaplar yaparak bunları yayınladığını görüyoruz. Bu kapsamda ulum'un 7 nolu sayısında ekonomi ve tasarruf isimli yazıları kaleme alıyor. Aynı gazetenin 9.sayısında Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz döneminde alınan borçların karşılaştırıldığını, 13. Sayısında "iyi maliye iyi politikadan olur" başlıklı yazıyı, 17. Sayısında ise "Kredi-itibar" isimli yazısı ile yaşanan buhran ve borçlanmalara kötü idarenin sebep olduğuna dair yazıların yayımlandığı anlaşılmaktadır(Çelik, 1994:676)..

f- Dış Politika Konusundaki Görüşleri

Yeni Osmanlılar(Jön Türkler), Ali ve Fuat Paşaların uyguladıkları dış politikayı eleştirerek hep tavizci ve idare-i maslahatçı olarak görürler. Onları tenkit ederken genellikle Reşit Paşa ile karşılaştırarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle Reşit Paşa'nın hatıralarını Londra'da yayınladıkları Hürriyet gazetesinde basarak dağıtmışlardır. Ancak Jön Türklerin bu konudaki fikirlerini Suavi'nin benimseyip benimsemediği kesin olarak bilinmemektedir. Suavi, İttihad gazetesindeki bir makalesinde Reşit Paşa'nın ekonomi politikasını dışa bağımlı bulur(Çelik, 1994:677).

Suavi, Avrupa'ya gitmeden önce Belgrat Kalesinin Sırbistan'a verilmesini eleştirdiği için Kastamonu'ya sürülmüş, yazının yayımlandığı Muhbir gazetesini ise bir ay süreyle kapatılmıştır. Bu tür gelişmeleri Babıali'nin Müslüman kanı ile sulanmış olan toprakların yabancı diplomatların baskısı ile ona buna hediye edildiğini belirterek, bu toprakların bu kadar ucuz mu olduğunu sormuştur(Çelik, 1994:677).

Ali Suavi Babıali'nin en çok Girit isyanında uyguladığı politikayı eleştirmektedir. "...Muhbir 1860'ların en önemli sorunu olan Girit meselesine doğrudan karışmış, Girit'teki Müslümanlara maddi yardım için özel sayı çıkarmış ve halkı bu konuda harekete geçirerek Girit'e yardım kampanyası

başlatmıştır”(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:445). Öyle ki Londra’da çıkardığı Muhbirin hemen hemen her sayısında Girit’le ilgili bir haber veya yoruma yer vermiştir. Girit’teki isyanların bir türlü sona ermemesinin sebebini burada Müslümanlar aleyhine gayrimüslimlerin lehine düzenlemeler yapılması ve Avrupa’ya şirin görünmek için burada bulunan eşkiyalara çok fazla taviz verilmesi olarak görmektedir(Çelik, 1994:678).

“Suavi, Girit’teki isyancıları kışkırtan, konsoloslar dahil, yabancıların yakalanıp derhal idam edilmelerini ister. Ancak ona göre, bunu yapacak devlet adamları iş başında değildir. “Devlet tavşanların elinde kalmıştır”(Çelik, 1994:679).

Ona göre devletin başka ülkelerin destek ve yardımlarına bağlanmasını kabul etmez ve eleştirir. Yabancı ülkelerin ancak menfaatleri ölçüsünde dost göründükleri ve bu durumun ortadan kalkmasını müteakip bu durumun kaybolacağını söylemektedir(Çelik, 1994:679).

Suavi, Avrupalıların Rus tehlikesini göstererek Rusya’nın kapacağını söyledikleri menfaatleri, Devlet Ruslarla uğraşırken kendilerinin kaptığını ifade etmektedir(Çelik, 1994:679). “...Vakit gazetesinde yazdığı bir makalede, Avrupalılarla Rusya’nın din birliğine dikkat çekerek onların kendi aralarında savaşsalar bile karşılarında Osmanlı Devleti olunca rahatça birleşebileceklerini ifade ediyordu”(Çelik, 1994:680).

g- Hıristiyanlara Tanınan Ayrıcalıklarla İlgili Görüşleri

Islahat fermanıyla birlikte özellikle Hıristiyanlar ülkenin sahibi Müslümanlardan daha imtiyazlı bir hale gelmiştir. Bu durumun tarafsız batılı araştırmacılar tarafından da tespit edildiğini görmekteyiz. “Bu ferman dış baskı ve müdahaleler sonucu ilan edilmiştir. Öyle ki Tanzimat’ın mimarı Reşit Paşa bile fermanı kölece bir teslimiyet olarak vasıflandırmıştır”(Çelik, 1994:680).

Bu duruma rağmen Osmanlı topraklarında mukim Hıristiyanların esir oldukları ve baskı altında yaşadıklarına dair propagandalar bu yıllarda Avrupa’da olan Suavi’nin en çok çürütmeye çalıştığı konular arasında olmuştur. Ona göre Hıristiyanlar esir değil tam tersine daha fazla imtiyazlı hale geldiklerini ifade ederek her defasında sesini biraz daha arttırmıştır. Onların devlete asker vermek zorunda olmadıkları, Müslümanların ise mecbur olduklarını söylemekte, onların hukuk ve muamelatta Müslümanlarla aynı olma şöyle dursun, kat kat Müslümanları geçtiğini söylemektedir. “...Mesela bir Hıristiyan bir kaymakamdan zulüm görse evvel saat çorbacıya koşar, derhal keyfiyet patrikhaneye bildirilir. Patrik Babiali’ye dayanır. O aralık ecnebi konsoloslar dahi tesahüp eder. Akıbet kaymakamı azlettirirler”(Çelik, 1994:681). Avrupa’dan döndükten sonra İstanbul’da yapılan konferansın Hıristiyanların geri kaldıkları ve onları bu durumdan kurtarmaya yönelik olduğunu öğrenince gerçek durumu çok iyi bilen Suavi’nin bu duruma son derece kızdığı görülmektedir(Kuntay, 2014:174).

Suavi, eşitliğin ancak kanun önünde olabileceğini, hiçbir kanunun terbiyesiz ve cahil Hıristiyanları Müslümanlarla eşit hale getiremeyeceğini, insanlara verilecek değerinin onların eğitim ve faziletlerine göre olması gerektiğini belirtmektedir(Çelik, 1994:682). Bir taraftan da Cezayir’deki Müslümanlara Fransa’nın mülazımlıktan öte herhangi bir rütbe vermediğini, Osmanlı’nın ise müşirlik verdiğini söylemektedir. Hatta Hıristiyanlara sürekli imtiyaz verilmesinin Müslümanlar arasında dahi gıpta edilir hale geldiğini söylemektedir(Çelik, 1994:683).

Suavi, Hıristiyanlara verilen imtiyazların Müslümanların hukukuna indirilen bir darbe olduğunu, böylelikle hukukun feda edildiğini ifade etmektedir. “Müslümanların Padişah Hakkındaki Zannı” isimli yazısında Padişah’a imam, halife ve Müslümanların koruyucusu olarak gören Müslümanların Hıristiyanlara gösterilen ilgi ve itibardan sonra padişaha olan hürmet ve riayetlerini kaybedebileceklerini söyler ve bu duruma sebep olduğunu söylediği Ali Paşa hakkında kısas talebinde bulunmaktadır(Çelik, 1994:683-684). Namık Kemal ve arkadaşları tarafından(diğer Jön Türkler) çıkarılan Hürriyet Gazetesinde de aynı görüşlerin ifade edildiğini görüyoruz.

h-Faiz Konusundaki Görüşleri

Ali Suavi, muhbir gazetesinde halkın genel iktisadi sorunlarına da yer vermiştir. Halkın rahat yaşamak için iç borçlanma tahvili aldığını, daha sonra bunların karşılığının devlet tarafından ödenmemesi nedeniyle sıkıntı yaşadığını belirterek ilgili görevlilere yönelik eleştirel yazılar kaleme almıştır(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:451).

Suavi, çıkarmakta olduğu ulum gazetesinde 40 sayfalık bir yazı ile faiz konusunu değerlendirmiştir. Faizle ilgili matematiksel bir takım görüşlerde de bulunarak bu hesapları bilen Yahudi ve Avrupalıların sürekli Osmanlı halkını soyduklarını belirterek bu hususla ilgili bazı değerlendirmeler yapmıştır. Yapmış olduğu bu hesaplardan sonra faiz ve riba arasındaki farkı anlatmaya çalışır.

Ali Suavi, faizi şöyle tanımlamaktadır. “Faiz, istikraz olunan meblağ için mukalebesinde faide olmak üzere verilen şeye diyoruz. ... Bu faizin mukayyes-i aleyh icare meselesidir. Mesela bir hane ya tarla isticar edenler haps ettiği müddetçe sahibine bir faide verir ya, bunun adına kira diyoruz. Kezalik bir meblağı istikraz eden meblağı nezdinde tevkif ettiği müddetçe sahibine vereceği faideye faiz ismini veriyoruz”(Çelik, 1994:687).

Yazısının devamında faizin asr-ı Saadet dönemi dışında her dönemde olduğunu söyleyen Suavi, insanların borç alıp vermeden yaşayamayacağını belirterek İslam alimlerinden İmam Muhammed'in verdiği bir fetvayı dile getirir. Ona göre birisinin tarlasının başkaları tarafından ekilip biçilmesine karşılık aldığı 1000 dirhemin helal olup olmadığı sorusuna, bunun helal olduğunu, ancak kendisinin bunu hoş görmediği cevabını verdiğini söyler ve bu cevabı onun takvasına bağlar ve bunu faizin helal olduğuna dair bir delil olarak ileri sürer(Çelik, 1994:687).

Suavi, “İmam-ı azam'a mal edilen “kar elde etmek amacıyla borç verip faiz almanın her türü haramdır.” sözünün sadece bir rivayet olduğunu, kendisinin imamın böyle bir sözüne rastlamadığını söyleyen Suavi, gerek Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan ribanın gerekse İslam alimlerinin yasak olduğunu söyledikleri faizin muzaaf yani fahiş faizin ayrılmasında ölçünün o memleketin ekonomik durumu olduğunu, Ebussuut Efendi'nin ine meselesinde yüzde 15'ten fazla olmayan faize cevaz verdiğini zikreder”(Çelik, 1994:687-688).

Suavi'nin faizle ilgili görüşleri Kanipaşazade Rıfat tarafından Kur'an-ı Kerimden deliller getirilerek yanlış bulunmuştur(Çelik, 1994:688).

Suavi, “Niçuncu Mektup” isimli yazısı ile devletin mali politikalarının bürokratlarca gizli yürütülmesini eleştirerek bu konularla ilgili olarak şeffaf olunmamasını eleştirmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:452).

SONUÇ

Ticaret erbabı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ali Suavi, annesinin gayret ve desteğiyle küçük yaştan itibaren kendisini çok iyi yetiştirmiştir. Özellikle teolojik alanlarla ilgili konularda kendisini çok iyi yetiştirdiğini görüyoruz. Onyedili(17) yaşında çıkmış olduğu hac yolculuğunda Mısırdan almış olduğu hadis kitabını ezberlemiş, bu alanda önemli çalışmalar yapmış, Bursa'ya döndüğü zaman İslam dininin en temel eserlerinden olan Sahih-i Buhari isimli eserdeki tekrar niteliğindeki hadisleri bularak düzeltmiştir.

İlk eserini Hac yolculuğu için bulunduğu Mekke'de yazdığını ve ekonomik gelir elde etmek amacıyla İranlı bir tüccara satmıştır. Kitap, makale vb. çalışmaları kısa sayılacak hayatı boyunca sürdürdüğü, Muhbir, ulum ve Londra Muhbir gazeteleri gibi süreli yayınlarda hemen hemen her türlü sosyo-ekonomik konuyla ilgili görüşlerini çekinmeden ifade etmiştir. İstanbul Muhbirde yazdığı bir makalesi nedeniyle Kastamonu'ya sürgün edilmiş, buradan da İstanbul ve İtalya üzerinden Fransa'ya kaçmıştır.

Çoğunlukla Paris ve Londra'da geçen Avrupa yaşamı boyunca diğer Jön Türklerle birlikte hareket etmiş, ancak fikir ve yaşam biçimi bakımından onlardan ayrılmıştır. Bu nedenle diğerleri tarafından dışlanmaya çalışılmış, hatta Jön Türk Cemiyetinin kuruluş toplantısına çağırılmamıştır.

Ali Suavi'nin bütün fikirlerinin teolojik temelli olduğunu, bir başka ifade ile fikirlerini ayet ve hadislere dayandığını görüyoruz. Bu kapsamda teolojik temelli Türkçe ibadet, Türkçe hutbe, faiz, kalkınma, yönetim biçimi, ticaret, muhasebe kullanımı ve yöntemleri, eğitim-öğretim vb. konularla ilgili görüşlerini sonucunun ne olacağını düşünmeden beyan etmiş, bu konulardaki görüşlerini İstanbul'un en önemli camilerinden Ayasofya ve Şehzadebaşı Camii minberinden de halka yönelik olarak yaptığı vaazlarda seslendirdiğini ve bu sohbetlerinin devletin üst düzey bürokratları tarafından

da takip edilip dinlenildiği görülmektedir. Suavi, 2Türkçeye lisan-i Osmani denmesini de kabul etmez. Ona göre böyle bir dil yoktur, konuşulan dil öz be öz Türkçedir, Osmanlı dili ona gör epolitik bir deyimdir”(Bahadıroğlu, makaleler.com/ali-suavinin-hayati-ve-kisiligi:4).

Suavi, “Dinde reform yapmak gerektiğini, hutbenin her milletin kendi dilinde okunmasını ısrarla savunuyordu”(Altan, platform24.org/yazarlar/1722/Saray-gazetecileri-ve-saray-muhallifleri: 4).

İngiliz bir kadınla Londrada iken evlenmiş olması, Çırağan baskınına öncülük etmesi ve böylelikle padişahın yalnızlaştırılarak İngiliz ve Ruslara yakınlaşmasının temin edilmesi ve bu şekilde de verilecek tavizler kapsamında Kıbrıs’ın İngilizlere verilmesine sebep olduğu, Balkanlardan İstanbul’a gelen vatandaşları örgütleyerek Çırağan baskınına kalkışması, bu olay anında yedi sekiz Hasan Paşa tarafından kafasına vurularak öldürülmesi, ölümü üzerine hanımı Marry’nin önemli belgeleri yaktıktan sonra İngiltere’ye dönmüş olması nedeniyle onun mankurtlaştırılmış ve İngiltere tarafından kullanılmış bir ajan olduğu yönündeki iddiaları güçlendirmektedir.

Gerekten, “Verilen söz doğrultusunda 4 Haziran 1878’de imzalanan gizli anlaşmayla Kıbrıs geçici olarak İngiltere’ye verildi... Bu kriz sırasında Kıbrıs’ın elden gitmesine üzülen Abdülhamit, Çırağan baskınının Kıbrıs’ın İngilizlere verilmesi için bir kumpas olmasından şüphelenmiştir...”(Oğur, “Yerli, Milli, Sarıklı bir ihtilalci”, serbestiyet.com/yazarlar/yerli-milli-sarikli-bir-ihtilalci-10855/:7).

Özellikle Tanzimatla birlikte ülkede devlet memurluğunun yaygınlaşması, devlet memurluğunun düzenli aylıklı personel haline getirilmesini eleştirerek bu uygulamanın ülkede sanat ve ticareti, bir başka ifade ile müteşebbisliği öldürdüğünü ve böylelikle sanayi ve ticari alanda gerilemenin kaçınılmaz olduğunu söylemekte ve bu yöndeki politikaları eleştirmektedir. Eğitimle ilgili fikirlerini ise kısa süreli Galatasaray Sultanisi müdürlüğü esnasında kısmen de olsa uygulamaya çalıştığı ve bu nedenle bu görevden alındığı bilinmektedir.

Sonuç olarak Ali Suavi’nin kendisini her alanda ve özellikle de teoloji alanında çok iyi yetiştiren, 37 yıllık ömrü boyunca düşüncelerini gerek camilerde, gerek gazete köşelerinde ve gerekse de yazmış olduğu kitaplarda çekinmeden ifade eden, teşkilatçı, Şerif Mardin hocanın ifadesiyle partizan, Devleti kurtarma adına yurt dışı ve içinde durmadan çalışan, ancak onun bu özelliklerini keşfeden İngilizlerce kullanıldığı ve padişahın yalnızlaştırılması ve bir takım tavizler vererek(Kıbrıs gibi) İngiltere’ye yakınlaşmasının temininde kullanılan ve bunun temini için de ağırlıklı görüşle mankurtlaştırılan bir mücadele adamıydı demek kanaatimizce onun hakkında yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

KAYNAKLAR

ALTAN, Mehmet, “Saray gazetecileri ve Saray muhallifleri”, Bağımsız Gazeteciler Platformu, platform24.org/yazarlar/1722/Saray-gazetecileri-ve-saray-muhallifleri(Erişim Tarihi: 20.04.2021)

ARABACI, Caner(2016), “Darbelerle Yüzleşmek”, Necmettin Erbakan Ün. Sosyal Bilimler Dergisi(2016/2),

ASLAN, Taner, “Osmanlı Aydınlarının Gözüyle Batılılaşma”, Erdem Dergisi, s. 3, erdem.gov.tr/tam-metin/220/tur(Erişim Tarihi: 15.04.2021)

ATAY , Falih Rıfki(2018), Ali Suavi “Baş Veren inkılapçı”, Pozitif Yay.

BAHADIROĞLU, Diba, “Ali Suavi’nin Hayatı ve Edebi Kişiliği”, makaleler.com, makaleler.com/ali-suavinin-hayati-ve-edebi-kisiligi(Erişim Tarihi: 22.03.2021)

BARIŞ, İzzettin(2002), Osmanlı Padişahlarının Yaşamlarından Kesitler, Hastalıkları ve ölüm Sebepleri, Bilimsel Tıp Yay.

BEHRAMOĞLU, Ataol(2019), Ali Suavi8Oyun 3 Bölüm), Tekin Yay.

ÇELİK, Hüseyin(1994); Ali Süavi ve Dönemi; iletişim Yay.

DEMİR, Kenan, “Ali Suavi’nin İktisadi Görüşleri”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:8, Cilt:8, sayı:16, s.445, busbed.bingol.edu.tr/tr/download/article.file/557619(Erişim Tarihi: 10.04.2021)

ERDÜL, Mehmet, Başveren İnkılapçı Ali Suavi(2016), Yayın B

GEORGEON, François, Sultan Abdülhamid(2018), Çev. Ali Berktaş), iletişim Yay.

KANDEMİR, Feridun(1975), Jön Türklerin Zindan Hatıraları, Muhit Yay. Uğur Kitabevi

KASIM Mehmet, Talat Paşa’nın Anıları(1986), Say Yay.

KOCABAŞ, Süleyman(1991), Jöntürkler Nerede Yanıldı, Vatan Yay.

KUNTAY, Mitat Cemal(2014), Sarıklı İhtilalci Ali Suavi, Oğlak Yay.

MAKSUDOĞLU, Mehmet(2018), Osmanlı Tarihi, Salon Yay., 5.Basım,

MARDİN Şerif(2019), Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, iletişim Yay.

MARDİN , Şerif(2017); Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu; Çevirenler: Mümtaz’er Türköne/Fahri Unan/İrfan Erdoğan; İletişim Yay.; 13.Baskı

SUAVİ, Ali(2019), Tarih-i Efkar, Çizgi Yayınları

ŞEREF, Abdurrahman(1980), Tarih Söyleşileri(Müşahabe-i Tarihiye), Sadeleştiren: Mübeccel Nami Duru(Açıklamalı Tam Metin), Sucuoğlu Matbaası

TEMİZCAN, Yusuf, “İlklerin Adamı: Ali Suavi”, s. 1, gencdergisi.com/7212-ilklerin-adami-suavi.html(Erişim Tarihi:13.04.2021)

OĞUR, Yıldray, “Yerli, milli sarıklı bir ihtilalci”, serbestiyet.com/yazarlar/yerli-milli-sarikli-bir-ihtilalci-10855/(Erişim Tarihi:15.04.2021)

YAZAN, Ömer; KAYA,Mevlüt, “Ali Suavi ve Muhasebe Öğretimi:”Fenn-i Tanzim-i Defter”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, sayı: 51, sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51-pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.fdf(Erişim Tarihi: 20.05.2021)